

ЛІНГВО-КОГНІТИВНІ АСПЕКТИ СТИЛІСТИЧНОГО ПРИЙОМУ PUN (ГРА СЛІВ)

(на матеріалі контрастивного аналізу корелюючих текстів)

Валерія СТОЛЯРЕНКО (Суми, Україна)

У статті розглянуто особливості утворення стилістичного прийому pun(гра слів), способи його передачі з мови оригіналу на мову перекладу, проаналізовано шляхи перекладу гри слів на матеріалі корелюючих текстів.

The peculiarities of formation of the stylistic device pun, the means of its rendering from the source language into target language are investigated in this article. The ways of its translation on the base of the correlate texts are analysed.

На мою думку “неперекладної гри слів”
майже не існує. Справа майстра боїться.

Любимов М.О.

Вибір теми даної статті об’єктивується тенденціями сучасної лінгвістики до вивчення широкого кола стилістичних засобів та розроблення механізмів їх перекладу. Об’єктом дослідження виступає стилістичний прийом pun (гра слів), а предметом – його передача з мови оригіналу на мову перекладу. Частий вжиток цього явища, який трапляється не тільки в усіх жанрах вітчизняної та зарубіжної літератури, але також у повсякденному мовленні, та труднощі при його перекладі зумовлюють актуальність дослідження.

Основна стилістична мета гри слів – комічний ефект або сатиричне звучання визначеного пункту тексту, на якому зосереджується увага читача.

В основі гри слів може лежати помилкове тлумачення висловлювання одного мовця іншим. Непорозуміння, як правило, ґрунтується на:

- омонімії. Як, наприклад, у відомому випадку з Pickwick Papers:

When the fat boy, Mr. Wardle’s servant, emerged from the corridor, very pale, he was asked by his master: “Have you been seeing any spirits?” “Or taking any?” – added Bob Allen. У першому питанні слово “spirits” відноситься до надприродного, у другому – до спиртиних напоїв [7: 48];

- полісемії:

-Why did they let the turkey join the band? Because he had the drumsticks [8].

Гумористичний ефект цієї загадки породжений різною семантизацією слова “*drumsticks*”, а саме “барабанні палички” та “ніжки смаженої курки, гуски тощо”;

▪ співзвуччі, омофонних лексичних елементів:

-What is the difference between a cat and a comma?

One has the paws before the claws and the other has the clause before the pause [8].

Даний приклад яскраво ілюструє обігрування значень слів, схожих за звучанням: *paws* (“лапи”) – *pause* (“пауза”), *claws* (“кігті”) – *clause* (“речення”).

Як будь-який інший стилістичний засіб, гра слів залежить від контексту. Але контекст може бути досить розширеним, іноді дорівнювати цілому літературному твору. Наприклад, назва однієї п’єси Оскара Уальда, “*The Importance of Being Earnest*”, містить в собі гру слів, що побудована на співзвуччі, так як і’мя героя співпадає з прикметником “*earnest*” (серйозний).

Усім видам гри слів притаманне те, що вони протиставляють одне до одного два, а то й декілька виразів, які мають різні значення але однаковою або ж подібну форму. Саме через це переклад гри слів є досить складним. Кожна мова інтегрує форму і значення досить довільним і специфічним чином. Такого типу поєднання формальної схожості та семантичної розбіжності можливе у висловлюванні певної мови, а при перекладі іншою створює суттєві труднощі [1: 38].

Існує цілий ряд шляхів перекладу гри слів. Деякими вченими були зроблені спроби систематизувати їх, як, наприклад [6: 7]:

1) *гра слів* → *гра слів*, тобто, гра слів у тексті мовою оригіналу (МО) передається грою слів мови перекладу (МП), яка може певною мірою відрізнитися від гри слів МО за формою, семантикою, текстуальним впливом тощо;

2) *гра слів* → *не гра слів*: коли гра слів перекладається виразом, у якому відсутні елементи гри слів, але цей вираз зберігає обидва значення гри слів

завдяки безігровому сполученню, або ж коли одним із двох значень гри слів жертвують;

3) *гра слів* → *відповідний риторичний засіб*: коли гра слів перекладається адекватним гри слів риторичним засобом; повтором; алітерацією; римою; іронією; парадоксом;

4) *гра слів* → *відсутність перекладу*: текстовий фрагмент з грою слів опускається;

5) *не гра слів* → *гра слів*: перекладач компенсує втрату гри слів в тексті перекладу (ТП), де переклад був неможливий, грою слів в іншому місці ТП, де гра слів у тексті оригіналу (ТО) відсутня або перекладач додає повністю новий фрагмент тексту, який містить гру слів, яка в ТО ледве помітна і є компенсацією за попередню втрату;

б) *редакторська техніка*: перекладач використовує примітки/зноски, пояснення за допомогою інших засобів омовлення гри слів тощо.

Для того, щоб проілюструвати деякі механізми передачі гри слів з МО у МП розглянемо наступні приклади.

Так, скажімо в уривку з роману Діккенса “Пригоди Олівера Твіста”:

*“Bow to the **board**,” said Bumble. Oliver brushed away two or three tears that were lingering in his eyes, and seeing no **board** but the table, fortunately bowed to that”* [5: 13],

гумористичний ефект гри слів досягається взаємодією не двох значень одного слова, а двох слів: “*Board*”(“група офіційних осіб”) і “*board*”(“стіл”). В перекладі В. Черняхівської цей каламбур випускається.

“Уклонилися раді, - сказав Бамбл. Олівер похапцем змахнув сльозу, що набігла йому на очі, але, не бачачи перед собою нічого, крім звичайного стола, на щастя, збагнув уклонитися йому” [3: 15].

В деяких випадках для передачі гри слів достатньо лише буквально їх переказати:

“Walking for sivin days!” said the young gentleman.

*“Oh, I see. **Beak**’s order, eh? But”, he added, noticing Oliver’s look of surprise. “I suppose you don’t know what a **beak** is my flash com-pan-i-on?”*

Oliver mildly replied that he had always heard a bird’s mouth described by the term in question.

“My eyes, how green!” exclaimed the young gentleman.

*“Why, a **beak**’s a madgst’ rate; and when you walk by a beak’s order, it’s not straight forerd, but always a going up, and nivir a coming down again” [5: 53].*

*“- Цілісінький тиждень навтікача від **дзьоба**?” – жваво спитав молодий джентельмен і, помічаючи Оліверів здивований погляд, додав: - Та ти, фертину, здається, не знаєш, що таке **дзьоб**?*

Олівер покірно відповів, що, наскільки він знає, дзьобом зветься пташиний рот.

- Ой- ой! Яке зелене! – засміявся молодий джентельмен.

***Дзьоб** – це суддя, за його наказом підносишся вгору, а вниз не спускаєшся [3: 68].*

Як було зазначено раніше, перекладачі при перекладі гри слів часто звертаються до прийомів редакторської техніки, а саме використовують зноски з поясненнями, як наприклад:

*“Was you never on the **mill**?”*

*“What **mill**? Why, the **mill** – the **mill** as takes up so little room that it’ll work inside a strong jug; and always goes better when the wind’s low with people, that when it’s high; acos then they can’t get workmen” [5: 53].*

*- А чи був ти коли-небудь на **млині***?*

*- На якому **млині**?*

*- На якому? Та на тому малому **млині**, що може крутитися в камінному жбані й завжди краще меле, коли в людей у кишенях вітер гуляє, а без вітру не меле, бо тоді чортма робітників.”*

*Млин – горизонтальне дощане коло з приводом. Вживалося в давні часи на каторжних роботах” [3: 63].

Аналізуючи гру слів, звичайно, не можна не згадати про відомий твір Льюїса Креола «Аліса у країні мрій», у якому можна знайти чимало прикладів

використання стилістичного прийому *pun*. Скажімо, у фрагменті, коли Аліса розмовляє з Зайцем про час:

" – *I dare say you never even spoke to Time!*

– *Perhaps not, but I know I have to beat time when I learn music.*

– *Ah! That accounts for it, he won't stand beating*" [4: 154].

Тут автор використовує гру слів "*to beat time*" ("відбивати такт"), що представляється як засіб порушення фразеологічної єдності, шляхом відтворенням основного значення дієслова "*to beat*" ("бити").

Перекладач переклав цей уривок більш зрозуміло для нашого читача, але при цьому зберіг гру слів:

" – *Ты о нем вообще, наверно, в жизни не думала!*

– *Нет, почему, иногда, особенно на уроках музыки, я думала - хорошо бы получше провести время...!*

– *Все понятно! Провести Время?! Ишь, чего захотела! Время не проведешь! Да и не любит он этого!*" [2: 163].

Або, наприклад, розглянемо таку фразу Аліси:

"*Curiouser and curiouser!*" cried Alice (she was so much surprised that for the moment she quite forgot how to speak good English)" [4: 168].

Ми бачимо, що Аліса невірно використовує форму ступеня порівняння прикметників. А в перекладі ця фраза звучить так:

"*Ой, все чудесится и чудесится! - закричала Алиса (она была в таком изумлении, что ей уже не хватало обыкновенных слов, и она начала придумывать свои)*" [2: 178].

Перекладач повністю змінив фразу, тобто відійшов від варіанту невірного використання форми ступеня порівняння прикметників, зберігши при цьому гру слів. І це йому вдалося напрочуд добре, оскільки дітям властиво придумувати нові слова, які на їх погляд точно відображають їх думки та почуття.

Як бачимо, кожен перекладач справляється з труднощами передачі гри слів з однієї мови в іншу по-різному. Але для правильного перекладу гри слів необхідно також прийняти до уваги наступні фактори [1: 39-40]:

– значимість гри слів з погляду а) тематики (як тісно гра слів переплітається з контекстом взагалі?); б) семіотики (чи спирається гра слів на невербальний контекст, який може бути матеріально зафіксованим, як це буває при перекладі фільмів та театральних вистав?); в) риторики (яку прагматичну мету переслідує гра слів; чи має, наприклад, гра слів включати гумористичний підтекст, чи вона повинна створювати сприятливу атмосферу для успішного продажу товарів під час їх реклами?);

– сферу використання слів, які сприяють адекватному визначенню семантики виразів, тобто яку функцію має виконувати гумористично-дотепний текст для реципієнтів МП;

– існуючі до цього норми перекладу;

– сприйняття гри слів в культурі МП або ж її субкультурі, наприклад, в англійській культурі гра слів вживається частіше ніж в німецькій) та сприйняття семантичного змісту гри слів (наприклад, двоякі натяки в різних культурах по різному сприймаються);

– можливу одночасну присутність тексту оригінала у часовій та просторовій близькості до перекладу або можливість розуміння читачем чи слухачем МП певною мірою МО (наприклад, при видавництві двома мовами, субтитрах фільмів, послідовному перекладі на конференціях тощо);

– умови праці перекладача (обмеженість у часі, фінансова привабливість, можлива колективна робота), які дозволяють йому або не дозволяють виконати, по-можливості, усі вимоги, які потребують великих затрат у часі.

Отже, можна зробити висновок про те, що гра слів є чи не найскладнішим стилістичним засобом для перекладу. Якою би унікальною не була гра слів, рішення для її перекладу завжди має існувати. Але адекватний переклад, до якого ми прагнемо, як до ідеалу, при відтворенні гри слів існує лише у вигляді виключення – як правило, тут не можна обійтися без втрат. А чим жертвувати –

передати зміст, відмовившись від гри слів, чи зберегти гру слів, замінивши образ та відхилившись від еквівалентного значення, або ж взагалі повністю сконцентруватися на грі слів, абстрагувавшись від змісту – кожен перекладач вирішує для себе сам. Оскільки, хоч і існують механізми відтворення цього стилістичного засобу, вони не є універсальними для всіх випадків. А тому перекладачі мають проявити неабияку винахідливість, фантазію та письменницьких хист аби читачі МП так само, як і реципієнти МО відчувати усю повноту та дотепність гри слів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Білоус О.М. Гра слів як перекладацька проблема // Вісник Сумського державного університету.- Видавництво СумДУ, 2005.- № 5(77).- С.35-41.
2. Кэрролл Льюис. Приключения Алисы в Стране Чудес/ Пер. Б.В.Заходера. – М.: Просвещение, 1980. – 215 с.
3. Чарльз Діккенс. Пригоди Олівера Твіста. – К.: Дніпро, 1987.– 424 с.
4. Carrol L. Alice in Wonderland. – London, 1995. – 293 p.
5. Charles Dickens. Oliver Twist. – Oxford University Press, USA, 1992.– 446 p.
6. Heibert, Frank. Das Wortspiel als Stilmittel und seine Übersetzung (am Beispiel von sieben Übersetzungen des «Ulysses» von James Joyce).– Tübingen: Gunter Narr Verlag, 1993. – 319 S.
7. Kukhareno V.A. A book of practice in stylistics.– Vinnytsia: “Nova knyga”, 2003. – 160 p.
8. [http:// www.basicjokes.com/riddles.php](http://www.basicjokes.com/riddles.php).

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Столяренко Валерія – пошукач кафедри перекладу Сумського державного університету.

Наукові інтереси: контрастивна стилістика.